

! **Waarom nu?**

Donald Trump, Elon Musk en de tech-miljardairs in Silicon Valley hebben bewondering voor het werk van Ayn Rand. Ze vinden in haar opvattingen een filosofisch kader voor hun beweging.

Het grenzeloze egoïsme van Ayn Rand

Schrijver en filosoof Ayn Rand pleitte voor het compromisloos najagen van het eigenbelang – tot enthousiasme van de leiders van de MAGA-beweging. Zelf zou ze waarschijnlijk van hen gruwen.

Door Alies Pegtel

Op 19 februari 1926 stapte de 21-jarige Joods-Russische Alisa Rosenbaum van het Franse schip *SS De Grasse* en zette voet op Amerikaanse bodem. Het sneeuwde en het was al donker toen de douane klaar was met het controleren van haar documenten. Toen ze de verlichte wolkenkrabbers van Manhattan zag, schoten de tranen in haar ogen bij zo veel pracht: *'the will of man made visible'*. Ze had een tijdelijke verblijfsvergunning en zou terug moeten naar haar land, maar ze piekerde er niet over om *'the freest country on earth'* ooit nog te verlaten. Niet voor niets had haar moeder Anna Rosenbaum haar juwelen verkocht om via familieleden in Chicago een studievissum

voor haar dochter te bemachtigen. Die was zo uitgesproken anticomunistisch dat het beter voor haar veiligheid was als ze zou vertrekken. Alisa ontvluchtte de Sovjet-Unie, in haar woorden een 'achterlijk, onbeschaafd land van slaven', maar haar felle Russische temperament zou ze meenemen. Alisa Zinovjevna Rosenbaum was geboren op 2 februari 1905 als oudste van drie dochters in het middenklassengezin van de apotheker Zinovj Rosenbaum, een niet-praktiserende Jood in Sint-Petersburg. Het waren de laatste jaren van het tsarenrijk, een periode van grote sociale spanningen en antisemitisme. De Russische Revolutie die uitbrak toen Alisa twaalf was, vormde haar wereldbeeld

blijvend. Op een nacht onteigenden Lenins bolsjewieken ook de apotheek van haar vader. Zijn vernederde blik zou ze nooit vergeten. De Rosenbaums vluchtten berooid naar de Krim. Drie jaar later keerden ze terug naar Sint-Petersburg, dat inmiddels Petrograd heette, waar ze met z'n vijven één kamer betrokken in hun voormalige appartement. Ze leden honger en kou, maar haar vader weigerde te werken voor de communisten. Haar moeder verdiende de kost met lesgeven en vertaalwerk. Alisa zag mensen die hun overtuigingen aanpasten aan de partijlijn en klasgenoten die elkaar verklikten. Het maakte diepe indruk en voedde haar levenslange haat tegen het collectivisme. »

Ayn Rand in New York, 1957.

Arbeiders werken aan de aanleg van een boulevard in het kader van de New Deal van president Franklin D. Roosevelt. San Francisco, 1934.

Revolutionairen in Sint-Petersburg, 12 maart 1917.

Aan de universiteit ging ze geschiedenis en filosofie studeren. Van Aristoteles leerde ze dat het verstand het enige instrument van de mens is om zich staande te houden. En ze bewonderde Friedrich Nietzsche vanwege zijn pleidooi voor een daadkrachtige mens. Haar vader zag haar intellect en moedigde haar aan om schrijfster te worden. Na haar vertrek zou ze hem nooit meer zien.

Tegen overheidsinterventie

Vanuit New York reisde Alisa Rosenbaum naar familieleden in Chicago. Onderweg in de trein herdoopte ze zichzelf 'Ayn Rand'. Door haar Joodse naam af te

leggen, profileerde ze zich als *selfmade woman* en getuigde ze van haar liefde voor het land van de onbegrensde mogelijkheden – een biografie waar Amerikanen dol op zijn. Het waren de roaring twenties, een periode van economische bloei, waarin de jazzmuziek en de filmindustrie opkwamen. Met haar zwarte steile haar in een kortgeknipte bob vertrok Rand met een aanbevelingsbrief van een neef naar Hollywood. Ze werkte als figurant en als scenarioschrijver. In de wereld van de stomme films vormde haar gebrekkige Engels geen barrière. Ze viel als een blok voor de zeven jaar

Aus Greidanus jr. (links) en Ramsey Nasr in theatervoorstelling *The Fountainhead*. Manchester, 9 juli 2019.

Populair in Nederland

Bij het grote Nederlandse publiek brak Ayn Rand in 2014 door, dankzij het toneelstuk *The Fountainhead* door Toneelgroep Amsterdam. Regisseur Ivo van Hove noemde het zijn lijfboek. Hij maakte een vier uur durende voorstelling over de geniale onafhankelijke architect Howard Roark en zijn strijd tegen de massa. Het stuk ontving lovende recensies en de voorstellingen waren maanden van te voren uitverkocht. Het bevatte lange filosofische monologen waar duizenden mensen naar luisterden, geïnspireerd door het non-conformisme van Roark in een tijd dat velen hengelen naar likes op sociale media.

oudere Frank O'Connor, een knappe B-acteur, die ze in een filmstudio ontmoette. Ze trouwden in 1929, een maand voordat haar visum verliep. Hij was vaak werkloos en net als haar moeder werd Rand kostwinner. Dankzij haar huwelijk werd ze Amerikaans staatsburger en hoefde ze haar geliefde Amerika nooit meer te verlaten. De beurskrach van 1929 luidde het begin in van de Grote Depressie. President Franklin D. Roosevelt probeerde de massale werkloosheid aan te pakken met grootschalige werkgelegenheidsprogramma's. Maar de getraumatiseerde Rand zag in Roosevelt's New Deal een collectivistische machtsgreep en die maakte haar doodsbang. Ze wees iedere vorm van overheidsinterventie af, omdat

die de autonomie van het vrije individu zou ondermijnen. In het Engels, dat ze inmiddels goed beheerste, schreef ze verhalen en toneelstukken waarin ze haar filosofie uitwerkte, net als in haar debuutroman uit 1936 *We the Living*. Haar mensbeeld was tegengesteld aan dat van het communisme en het collectivisme. Egoïsme was volgens haar de zuiverste uitdrukking van de menselijke natuur. Het belang van ieder mens lag in zijn vermogen om te produceren, te creëren en te innoveren. Zijn werk en de vruchten daarvan zag ze als een onaantastbaar eigendom. Pas als ieder individu onbelemmerd zijn eigen geluk kon najagen, zou de mens werkelijk vrij zijn en kon de samenleving optimaal functioneren. Religie was voor Rand een bron van »

'De mens die leeft om anderen te dienen is een slaaf'

kwaad. Door het geloof hadden mensen geleerd dat altruïsme goed is, terwijl dat volgens haar passief maakte en persoonlijk initiatief en creativiteit doodde. Zelfopoffering kwam voor haar neer op zelfmoord en kon bovendien worden misbruikt door autoritaire regimes. Dit felle atheïsme paste in het Interbellum, waarin veel intellectuelen religieuze structuren verwierpen en voor een rationeel wereldbeeld kozen. Maar het maakte haar niet populair onder conservatief-religieuze Amerikanen.

Bastion van vrijheid

Uit bezorgdheid begon ze aan *The Fountainhead*, dat in 1943 verscheen. De ideologische strijd tussen collectivisme en individualisme vormde het decor van haar verhaal. Als ervaren scenario-schrijver verpakte ze haar ideeëngoed in een roman met een sterk plot, dramatische liefdesscènes en een heroïsch hoofdpersonage. De zwart-witdenker Rand verdeelde de mensheid in twee types: helden en schurken. Zo hoopte ze het gewone publiek te winnen voor haar optimistische kijk op het zelfredzame individu, dat niet streeft naar maatschappelijke erkenning maar trouw blijft aan zichzelf.

Centraal in *The Fountainhead* staat de geniale architect Howard Roark. Wanneer hij gedwongen wordt een gebouw dat hij heeft ontworpen aan te passen, blaast hij het op omdat ambtenaren en lobbyisten er te veel aan hebben veranderd. ‘De schepper leeft voor zijn werk... De mens die leeft om anderen te dienen is een slaaf,’ laat zij Roark verklaren. De roman kreeg gemengde recensies, maar werd door mond-tot-mondreclame onverwacht een bestseller. Warner Bros kocht de filmrechten voor 50.000 dollar.

Rand verdeelt de mensheid in helden en schurken

Na jaren van ploeteren waren Ayn en Frank uit de financiële zorgen. Intussen moest zij een groot verlies verwerken: haar ouders waren in 1943 gestorven tijdens de bezetting van Leningrad door de nazi's. Vanaf begin jaren dertig had ze geprobeerd hen naar de VS te halen, maar onder Jozef Stalin was dat onmogelijk. De kettingrokende Rand was ook verslaafd aan amfetamines, die ze slikte om uren achtereen te kunnen schrijven. Ze had een magnetische aantrekkingskracht op jonge mannen. Ze ontving ‘*the Collective*’, zoals ze haar gevolg schertsend noemde, wekelijks in haar appartement in een wolkenkrabber in Manhattan. Onder het genot van whisky las zij haar discipelen passages voor uit haar aankomende roman. Ze was streng, bloedserius en duldde geen tegenspraak.

Gary Cooper als Howard Roark in *The Fountainhead*, een verfilming uit 1949.

Rand (midden) en haar man Frank O'Connor (rechts) ontmoeten president Gerald Ford bij de benoeming van Alan Greenspan (met bril) als voorzitter van de Raad van Economische Adviseurs. Washington, 4 september 1974.

Een lid van de National Guard leest *Atlas Shrugged*. Washington, 13 januari 2021.

Verbannen minnaar

In 1950 stuurde de jonge student Nathaniel Blumenthal de 25 jaar oudere Ayn Rand fanmail omdat hij haar zo bewonderde. Dit was de aanloop naar een langdurige buiten-echtelijke affaire, die ze aangingen met medeweten van hun partners. Rand vond hem geniaal, hij veranderde zijn achternaam om de hare te eren in 'B-randen'. Haar minnaar was de motor van haar pr-machine, die na de verschijning van de bestseller *Atlas Shrugged* in 1957 op volle toeren ging draaien. Maar tien jaar later ontdekte ze dat hij haar bedroog met een 23-jarig fotomodel. Hoewel Rand vond dat ieder mens zijn eigenbelang moet najagen, excommuniceerde ze hem uit haar kring volgelingen. Haar andere discipelen liet ze een verklaring ondertekenen dat ze nooit meer contact met hem zouden opnemen. Psycholoog Branden vertrok en werd de grondlegger van de leer van het zelfvertrouwen.

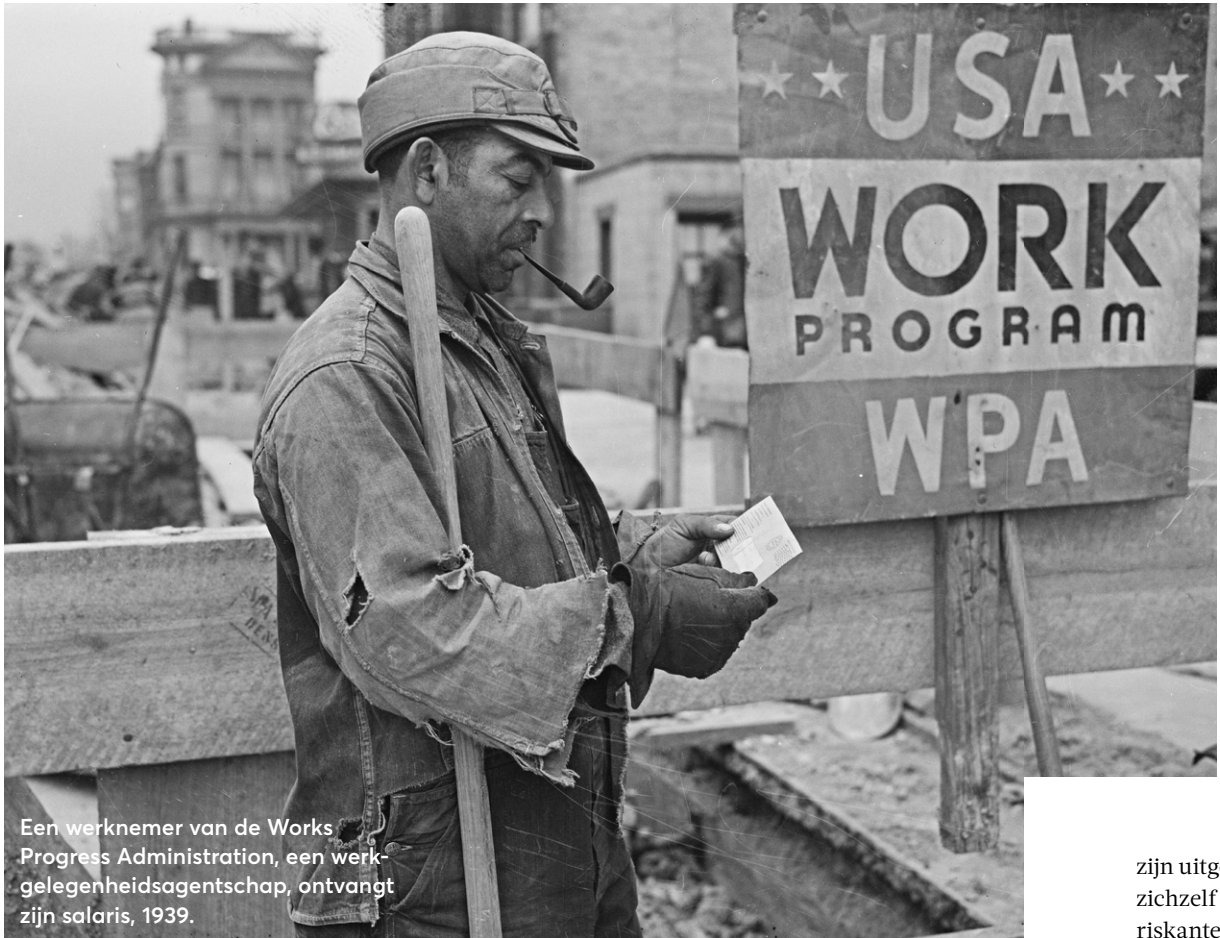
Midden jaren vijftig opende de Republikeinse senator Joseph McCarthy een heksenjacht op vermeende communisten. In deze gespannen sfeer verscheen in 1957 Rands magnum opus *Atlas Shrugged*, een pil van ruim duizend pagina's. Het boek paste perfect in een Amerika dat zichzelf zag als bastion van vrijheid tegenover de Sovjet-Unie. Het verhaal van John Galt, Rands superheld van het rationele egoïsme, die als een Atlas de wereld op zijn schouders torst, sloeg in als een bom. Hij vecht voor de redding van de vrijmarkteconomie. Rand beschrijft de ramspoed die uitbreekt als alle industriëlen onder leiding van Galt gaan staken. Daarmee verwoordde ze de angst van veel Amerikanen om hun voorspoed te verliezen als de overheid te groot zou worden. De economische bloei in die jaren was de grootste die het land ooit had meegemaakt. Een van de slothoofdstukken had als titel *The Utopia of Greed* ('De utopie van de hebzucht') en dat was wat Rand betreft positief bedoeld. Haar lofzang op het laissez-faire-kapitalisme werd aangevallen door »

linkse critici. Die zetten Rand weg als oppervlakkig denker en noemden het boek een literair wanproduct met preke-rige monologen en eendimensionale personages. Maar bij het lezerspubliek sloeg het aan: in 1963 waren er al meer dan een miljoen exemplaren verkocht. Op dit succes bouwde haar filosofische kring ‘het objectivisme’ uit, zoals Rand haar filosofie noemde. Zij bleef tot ver in de jaren zeventig lezingen en interviews geven. Maar haar boodschap dat ieder mens verantwoordelijk is voor zijn eigen succes, kreeg niet de brede bijval waarop ze had gehoopt. In 1982 stierf ze op haar 77ste aan longkanker, aan het begin van het Reagan-tijdperk, toen haar ideeën-goed juist aan kracht won.

MAGA-beweging

Het Ayn Rand Institute (ARI), opgericht in 1985, zet haar levenswerk voort. Jaarlijks deelt het gratis duizenden romans uit op middelbare scholen. Amerikaanse tieners die Rand lezen, zijn vaak diep geraakt door de boodschap dat ze zelfbewust en trots hun eigen succes moeten creëren. Na de Bijbel is *Atlas Shrugged* het meest invloedrijke boek in de VS.

Alan Greenspan, een van haar *Collective*-discipelen, werd in 1987 door president Ronald Reagan benoemd tot hoofd van de Federal Reserve, de centrale bank. Geïnspireerd door Rands geloof in zichzelf corrigerende markten stelde hij zich op als voorvechter van minimale regulering. Maar na de financiële crisis van 2008 moest hij in een hoorzitting toegeven dat markten zichzelf niet altijd corrigeren. Intussen stegen de verkoopcijfers van *Atlas Shrugged* en brak Rand door in Europa. Toen VVD’er Mark Rutte in 2010 net premier was, noemde hij Rand ‘een grote geest’ van het liberalisme. Haar hernieuwde populariteit dankte ze in Amerika aan de opkomst van de Tea Party-beweging, die zich vanaf 2009 hevig verzette tegen belastingverhogingen en de voorgenomen verplichte zorg-verzekering, ‘Obama-care’. Rand had belastingen altijd als diefstal gezien en collectieve gezondheidszorg wees ze ook af. Politie en leger waren volgens haar de enige noodzakelijke overheidsdiensten en die dienden gefinancierd te worden door vrijwillige giften.

Een werknemer van de Works Progress Administration, een werk-gelegenheidsagentschap, ontvangt zijn salaris, 1939.

In heel Amerika werden Tea Party’s georganiseerd, waar duizenden mensen protesteerden tegen president Barack Obama. Ze droegen spandoeken met de tekst ‘Who is John Galt?’ – een verwijzing naar Rands held uit *Atlas Shrugged*, die ondernemers aanspoort te breken met een overheid die wordt bevolkt door parasiterende ambtenaren die de producerende klasse leegzuigen. Aangevoerd door Fox-tv oefende de Tea Party-beweging, die werd voorzien van slogans en informatie door het Ayn Rand Institute, grote invloed uit op de Republikeinse Partij. In veel Republikeinse kringen ontstond een hang naar libertarisme, een stroming waarin het individu en vrijheid de enige waarden zijn. Het vormde de ideologische voedingsbodem voor de opkomst van Donald Trump en de Make America Great Again-beweging. Veel Silicon Valley-miljardairs en *venture capitalists* die Trumps presidentschap ondersteunen, onder wie PayPal-oprichter Peter Thiel en topondernemer Elon Musk,

Deze demonstrant verwijst naar een personage uit *Atlas Shrugged*. Houston, 2014.

Ayn Rand getuigt in 1947 voor het House Committee on Un-American Activities. Deze commissie spoort communistische en fascistische activiteiten op.

zijn uitgesproken Rand-fans. Zij zien zichzelf graag als visionaire eenlingen, die riskante deals sluiten dankzij hun unieke ondernemersinstincten.

Trump zelf is geen groot lezer. Desgevraagd noemde hij *The Fountainhead* als zijn favoriete boek en Rand als een inspiratie-bron. In zijn retoriek maakt hij gebruik van beelden en *soundbites* uit haar romans, die resoneren bij miljoenen Amerikanen. Zo buit Trump zijn conflicten met de federale overheden uit door te beweren dat hij als enige – als een soort John Galt – de VS probeert te redden uit handen van de corrupte, bureaucratische elites. Dankzij Rands verheerlijking van het ondernemerschap schaamt hij zich er niet voor het presidentschap en zijn eigen zakelijke belangen te vermengen. Op de site van het Witte Huis heeft hij een webshop waarop hij Trump-horloges verkoopt en hij heeft lucratieve privédeals gesloten met leiders in het Midden-Oosten. Trumps nieuwe Amerika komt deels overeen met dat van Rand: economie gaat voor milieu, handel voor mensenrechten, de overheid wordt gekortwiek. Maar er zijn ook cruciale verschillen. Trumps heffingen op buitenlandse producten

The Fountainhead is het favoriete boek van Trump

hebben weinig te maken met haar laissez-fairekapitalisme. En zijn verbond met religieus-rechts vloekt met Rands atheïsme. In haar ogen is niet God, maar het individuele zelfbeschikkingsrecht bepalend. Vrouwen mogen daarom zelf voor abortus kiezen. Terwijl het uitgangspunt van Rand is dat een mens rationele beslissingen neemt, doet Trump het tegenovergestelde. Als populist probeert hij sentimenten bij de kiezers op te roepen. Rand zag een beperkte overheid voor zich met als enige taak de bescherming van de rechten van burgers. Zij zou ervan gruwen als ze wist dat de president van de ‘freest country on earth’ zich had ontpopt tot een autoritaire leider die wil worden bewonderd. «

— *Alies Pegtel is historicus en journalist.*

Meer weten

Ayn Rand and the World She Made (2010) door Anne C. Heller is een biografie.

Het vuur van de vrijheid. Hoe vier filosofes een nieuwe wereld ontwierpen (2022) door Wolfram Eilenberger over onder meer Ayn Rand.

Ayn Rand zag helden en kneuzen (2023) door Floor Rusman en Guus Valk is een podcast van NRC.